

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ ДО СКЛАДАННЯ ТА СТРУКТУРУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ
НА УРОКАХ ЧИТАННЯ**

В статті досліджуються проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Освітлюється питання складання та застосування навчально-пізнавальних завдань на уроках читання учнів з текстами підручника.

The problems of professional preparation of future teachers of initial classes are explored in the article. The question of drafting and application of educational-cognitive tasks is lighted to work of students with the texts of textbook on the lessons of reading.

Постанова проблеми. Найвищою гуманістичною ціллю сучасного суспільства є створення умов для вільного розвитку особистості. Це в свою чергу зумовило зміну авторитарної педагогічної парадигми на особистісно-орієнтовану, яка спрямована на інтелектуальний розвиток людини ще з шкільного дитинства. Виходячи із загальної задачі розвитку

особистості, вчитель початкових класів на уроках читання повинен не тільки навчити молодших школярів повноцінному читанню, а і вмінню визначати послідовність, причинність, зміст подій, що описуються, висловлювати своє та визначати авторське ставлення до героїв, їх вчинків, оцінювати ці вчинки, аналізувати та порівнювати мотиви поведінки літературних героїв, виділяти головне, узагальнювати та робити висновки. Рівень сформованості цих вмінь учнів залежить від розвитку таких розумових операцій як аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, класифікація, систематизація, порівняння тощо, О.Я. Савченко наголошує на те, що формування вмінь виконувати основні розумові операції як мета періоду початкового навчання може успішно досягатися на різних уроках, починаючи з букварного періоду. Програмний матеріал, як зазначає автор, дає вчителеві змогу цілеспрямовано, з поступовим ускладненням завдань учити знаходити подібність і відмінність, виділяти головне, робити висновки, узагальнювати [4,19]. Таким чином, в початковій школі сьогодні існує проблема створення навчально-пізнавальних завдань на уроках читання, в результаті самостійного розв'язування яких учні б не тільки удосконалювали навички читання та засвоювали навчальний матеріал під час роботи з книгою, а й розвивали свої інтелектуальні здібності. І.П.Підласий звертає увагу вчителів початкових класів на велику роль навчальної книги, що успішно виконує всі функції: навчальну, розвивальну, виховну, мотиваційну, контрольню-корекційну. Але, на жаль, робота з книгою в початковій школі займає все більш скромне місце. Вчений вказує, що орієнтація педагогів на яскраві, ті, що найбільш запам'ятовуються дітьми, методи навчання призвели до того, що робота з книгою стала для них нецікавою, одноманітною. Як результат – діти мало і погано читають, не розуміють прочитаного, не вміють аналізувати та логічно мислити [3,199]. О.Я.Савченко також наполягає на використанні системи індивідуальних самостійних завдань, особливо на уроках позакласного читання, "...адже спілкування з книжкою тільки тоді впливає ефективно, коли воно індивідуальне, особистісно значуще саме для цієї дитини" [4,55]. Для цього

вчителю треба самому вміти максимально використовувати навчальні тексти підручників, не обмежуватись тільки завданнями автора. Але, як свідчать результати наших досліджень, сьогодні в початковій школі існує протиріччя між вимогою збільшення питомої ваги розвивального компоненту в навчальній діяльності молодших школярів та недостатньою готовністю починаючого вчителя до складання та застосування навчально-пізнавальних завдань, які б передбачали продуктивну індивідуальну самостійну роботу кожного учня.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дане дослідження проходить згідно науково-дослідної програми кафедри педагогіки та педагогічної майстерності МДПУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти проблеми формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до професійної педагогічної діяльності знайшли своє відображення в працях таких вчених як О.А.Абдуліна, В.І.Бондар, С.У.Гончаренко, О.А.Дубасенюк, І.А.Зязюн, О.М.Пехота, О.Я.Савченко, С.О.Сисоєва, І.П.Підласий, А.І.Щербаков. Психолого-педагогічні аспекти навчання та розвитку школярів досліджували Г.О.Балл, Л.С.Виготський, В.В.Давидов, А.І.Павленко, Л.М.Фрідман та ін. Розвиток інтелектуальних здібностей молодших школярів вивчали П.Я.Гальперін, А.Н.Леонтьєв, І.Я.Лернер, В.А.Семіченко. У дидактиці початкової школи проблемам навчання читанню та методиці роботи з книгою велику увагу приділяли М.С.Вашуленко, В.Н.Зайцев, П.П.Каніщенко, О.Я.Савченко, В.О.Сухомлинський, С.Л.Рябцева, О.Н.Хорошковська та ін. Дуже цінним в даних наукових працях є висвітлення шляхів формування педагогічних вмінь та навичок майбутніх вчителів в умовах вищої професійної педагогічної освіти. Але спеціальних досліджень, присвячених проблемі формування готовності майбутніх вчителів до складання навчально-пізнавальних завдань відносно мало (О.Я.Савченко, З.І.Слепкань). Порівняльний аналіз теоретичних науково-педагогічних праць в області педагогічних професійних вмінь та навичок показав наступне:

- недостатньо чітко розроблено цілі підготовки майбутнього вчителя початкових класів з урахуванням оновлення змісту сучасної освіти;
- в умовах реформування початкового навчання потребує уточнення структура діяльності вчителя початкових класів в навчанні читанню молодших школярів;
- є необхідність оновлення педагогічних технологій формування професійних умінь та навичок майбутніх вчителів початкових класів.

Мета дослідження полягає у визначенні змісту підготовки майбутнього вчителя початкових класів до складання навчально-пізнавальних завдань на уроках читання.

Виклад основного матеріалу дослідження та результати дослідження. В початковій школі в процесі навчання молодших школярів читанню в контексті гуманістичних цілей, ідей та цінностей сучасної освіти вчитель має працювати над розв'язуванням наступних задач:

- формування навичок правильного, свідомого, виразного читання;
- формування основ знань про оточуюче середовище (природа, тваринний та рослинний світ, суспільство, людина тощо);
- розвиток мовлення на основі формування системи розумових операцій та мовленнєвих вмінь у взаємозв'язку;
- формування творчого читача, який вміє сприймати твір, що вивчається, адекватно авторському задуму.

Реалізація цих задач формує основу інтелектуального розвитку особистості та залежить від вміння вчителя оптимально конструювати урок, використовуючи різні види навчально-пізнавальних завдань до текстів підручника. Розв'язування учнями таких завдань і є однією з форм розумової діяльності, яка складається з системи розумових операцій і практичних дій, спрямованих на досягнення мети.

Д.Н.Богоявленський розумову діяльність визначає як "систему процесів, або операцію аналізу, синтезу, абстракції, узагальнення та інших спеціально організованих для розв'язання задач – проблем певного типу і різного ступеня загальності" [2]. В управлінні навчально-пізнавальною діяльністю молодших

школярів на уроках читання, особливо на етапі формування умінь, навичок та їх систематизації, вчитель також перш за все має спиратися на ці складові процеси мислення. Але як свідчать результати наших досліджень (контрольний зріз знань, спостереження за уроками студентів 4-5 курсів під час педагогічної практики, анкетування, співбесіди) майбутні вчителі початкових класів не володіють в достатній мірі навичками самостійного складання таких завдань до текстів підручника. За браком навчального часу ця проблема не може бути розв'язана і на заняттях з методики рідної мови. В рамках нашого дослідження майбутні вчителі початкових класів опановують знаннями щодо складових процесу мислення молодших школярів та способів їх інтелектуального розвитку на спеціальних заняттях курсу за вибором "Практикум складання та розв'язування навчально-пізнавальних завдань в початковій школі" [1].

Під час вивчення теми "Структурування навчально-пізнавальних завдань на уроках читання" студенти вчаться складати та структурувати завдання до роботи з текстами підручника, які не тільки забезпечують продуктивну навчальну діяльність на уроці, а і формують вміння дітей аналізувати, синтезувати, порівнювати тощо. В системі навчальних занять по формуванню вмінь складати та розв'язувати навчально-пізнавальні завдання в початковій школі перш за все майбутні вчителі узагальнюють та систематизують свої знання щодо розумових операцій як складових мислительного процесу. Уточнюється, що аналіз - з грецької мови - це розкладання, розчленування, синтез - складання, з'єднання, об'єднання. "Аналіз - це міркування, яке йде від того, що потрібно знайти, побудувати до того, що дано або встановлено раніше. Синтез - міркування, що відбувається в зворотньому напрямі. Розв'язування будь-якої задачі починається з аналізу її формулювання - з ви членування того, що дано і того, що потрібно знайти, побудувати, довести. Далі відбувається співвідношення умов і вимог одних з іншими, тобто синтез" [5,25].

На прикладі завдань до текстів з підручників читання студенти вчаться складати свої завдання, в розв'язуванні яких застосовується аналіз та синтез. Наприклад, “Читання” О.Я.Савченко “Освіта”, 2003, 2 клас. Тема. “Наче вулик наша школа”. “Колискова пісня, колискова...” М.Сингаївський. Завдання: спитайте у мами, у бабусі, які колискові пісні вони знають. Виберіть та вивчіть одну з них, розкажіть у класі.

Тема “Що таке Батьківщина” “Хліб” Т.Коломієць.

Завдання до роботи у мікро групах: складіть тематичний словничок до слова “хліб”.

Тема. Буду я природі другом: милуюся, оберігаю, прикрашаю

“Ялинка” С.Носань. Завдання: збери інформацію про ялину; дізнайся, скільки років живе це дерево; подумай, як краще зберегти ялинку: посадити самому дерево чи купити штучну ялинку в магазині? Обговори ці питання з батьками вдома, а потім в класі з товаришами. Проаналізуй почуте і зроби висновок.

Майбутні вчителі повинні засвоїти, що аналіз і синтез нерозривно пов'язані між собою у навчальній діяльності, а також ще з однією розумовою дією – порівнянням, яке допомагає встановити в предметах, явищах чи літературних героях спільні та відмінні їх риси та властивості. Порівняння відбувається шляхом зіставлення для знаходження спільних рис та протиставлення, під час якого визначають відмінності. За допомогою аналізу виділяють спільне, а застосовуючи синтез, - об'єднують за спільними рисами. Порівняння як розумова дія є головною у процесі мислення при виконанні завдань на встановлення відношень між об'єктами, на узгодження отриманої інформації. Застосовуючи набуті знання, майбутні вчителі склали наступні завдання.

“Читання” О.Я. Савченко “Освіта”, 2003, 3 клас. “Мова” Варвара Гринько (вірш). Завдання: назви, які ще ласкаві, ввічливі слова української мови ти знаєш? (Дякую, На добраніч, Ласкаво просимо, добрий день, Здрастуйте).

– Чи знаєш ти такі ж слова іншими мовами? Назви їх.
Порівняй вимову.

2. “В товаристві джмеля” Іван Драч. Завдання: знайди у вірші опис джмеля. Доповнивши його, розкажи, як виглядає джміль; порівняйте за зовнішньою будовою тіла джмеля та бджілку, їх спосіб життя.

Тема. Усна народна творчість. Чарівні казки. “Жменька загадок з твого класу”. Завдання: знайди загадку, або створи власну про шкільні речі; подумай, з чим можна порівняти крейду.

Розуміння того, що порівняння, яке спирається на аналіз та синтез допомагає вчителю формувати у дітей уміння узагальнювати через виділення істотних властивостей об’єктів.

Наприклад, Є.Гуцало “Якого кольору слова?”. Завдання: визначіть спільні риси, або те, що об’єднує такі почуття як радість, щастя, любов. Що відчуваєш ти, коли тебе похвалять батьки? Намалюй кольорами ці душевні стани людини.

Майбутні вчителі мають засвоїти, що для того, щоб сформувані у молодших школярів вміння робити висновки, треба вчити їх розкривати зв’язки між об’єктами та встановлювати причинно-наслідкові залежності. Основою для операцій узагальнюючих висновків слугує така розумова дія як класифікація, що в свою чергу, спирається на умовивід за аналогією. Дитина повинна мати практичний досвід спостереження усталеності зв’язків між об’єктами чи явищами. І тільки потім вона доходить висновку, що схожі в якомусь відношенні, вони схожі і у цілому. Приклади завдань, складених студентами:

1. Об’єднайте за спільними рисами характеру героїв народних казок, які вивчали. 2. Які твори можна віднести до теми “Добрі справи”? 3. Класифікуйте прочитані твори за розділами: “Шкільне життя”, “Моя Україна”, “Гарні вчинки пам’ятають люди”. 4. За віршем А. Костецького “Не хочу”. Склади розповідь на основі цього вірша, про те, як треба поводитись у природі. Додай свої поради, яких немає в вірші (умовивід за аналогією).

В ході занять студенти також знайомляться З.І.Слепкань щодо навчання учнів умовиводу за аналогією:

1. Чим більше відомо спільних властивостей об'єктів, що порівнюються, тим більше ймовірність правильності висновків за аналогією.

2. Чим істотніші знайдені спільні властивості у об'єкті, що порівнюються, тим правильніший висновок за аналогією.

3. Чим глибше пізнання, взаємний закономірний зв'язок схожих рис, тим ймовірніший висновок, тим ближчий він до істини.

4. Якщо предмет, відносно якого ми робимо умовивід за аналогією, має яку-небудь властивість, що несумісна з тією властивістю, відносно якої ми робимо умовивід, то спільна схожість не має ніякого значення [5, 30]. В сучасній психології процес мислення трактується як узагальнене пізнання людиною об'єктивної дійсності. Ця процедура пізнання предметів та явищ неможливе без такого прийому розумової діяльності як систематизація, тобто розташування матеріалу, що вивчається у певній послідовності. Систематизацією також називаються прийом розумової діяльності, що лежить в основі установлення суттєвих взаємозв'язків між явищами, що вивчаються і наукового пізнання взагалі. Систематизація навчального матеріалу допомагає учням глибше осмислити зв'язки між поняттями, їх властивостями та відношеннями, більш чітко розуміти структуру навчального предмету у цілому. Прикладом навчання прийому систематизації може бути робота на уроці читання за таким завданням:

Визнач послідовність подій у казці К. Колоді "Пригоди Піноккіо", розташовуючи їх у правильному порядку: "Зустріч з ляльками", "Хлопчик у театрі", "В руках у хазяїна театру", "Піноккіо йде до школи", "Народження дерев'яної ляльки".

Завдання, складені на заняттях спецкурсу, студенти застосовували під час педагогічної практики. За результатами дослідження виявлено, що самостійна робота учнів з навчально-пізнавальними завданнями сприяє підвищенню мотивації до навчання молодших школярів, формує у них навички осмисленого читання та сприяє розвитку узагальнених розумових дій. Вчителі початкових класів відмічають, що робота з навчально-пізнавальними завданнями до текстів на

уроках читання допомагає дітям розв'язувати текстові задачі на уроках математики.

Висновки. Проведене дослідження довело, що одним із показників теоретичної та практичної підготовки майбутніх вчителів початкових класів є продуктивність формування у них умінь складати навчально-пізнавальні завдання до уроків читання. В систему професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів необхідно включати спеціально організовану роботу, спрямовану на формування у студентів вмінь складання навчально-пізнавальних завдань до текстів підручників на уроках читання. Апробований в рамках дослідження курс “Практикум складання та розв'язування навчально-пізнавальних завдань в початковій школі” дозволяє реалізувати задачу створення реальних педагогічних умов для підвищення якості професійної підготовки студентів.

Напрями подальших досліджень. Під час подальших досліджень планується розробити таке питання: сформувати у студентів вміння складати навчально-пізнавальні завдання за допомогою комп'ютера.

Література

1. Бельчева Т.Ф. Подготовка будущих учителей начальных классов к реализации задачного подхода в обучении. // Педагогіка і психологія формування особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. / Редкол.: Т.І. Суценок та ін.. – Київ – Запоріжжя, - 2003. Вип. 28. – 417 с.
2. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.А. Психология усвоения знаний в школе. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 347 с.
3. Подласый И.П. Педагогика начальной школы: Учебное пособие для студентов педагогических колледжей. – М.: Гуманитарный издательский центр «Владос», 2001. – 400 с.
4. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. – К.: «Магістр-S», 1997. – 256 с.
5. Слєпкань З.І. Психолого-педагогічні та методичні основи розвивального навчання математики. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 240 с.